

Методика моніторингу фінансово-економічного розвитку регіону*Дутченко О.М., Волик І.М., Боярко І.М., Рубан М.М..*

Вступ. Нині в Україні існує гостра необхідність формування дієвих механізмів залучення регіонів держави до системи міжнародного поділу праці, що передбачає наукове обґрунтування теоретичних засад та практичних рекомендацій з відповідної проблематики. Ці механізми повинні забезпечувати стаке економічне зростання на основі максимального використання внутрішніх можливостей кожної території, врахування її специфіки та раціонального поєднання загальнодержавних пріоритетів з регіональними інтересами. Дієвим засобом виявлення узагальнених потреб, що висувуються з боку соціально-економічного територіального утворення – регіону – є аналіз його фінансово-економічного стану. Інструментом такого аналізу є фінансово-економічний моніторинг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття “моніторинг” увійшло в наукову літературу відносно недавно (початок 70-х років ХХ століття), але зайняло важливе місце в процесах виконання соціально-економічних досліджень, стало методом створення засобів контролю, оцінки, прогнозів та управління всіх сфер господарювання [1].

Моніторинг в сучасних умовах виступає як метод вивчення і аналізу соціально-економічних ситуацій, спосіб здійснення організованого системного спостереження за ходом та якісними змінами розвитку країни в цілому або її складових (наприклад, регіонів), їх впливу на конкретні об’єкти дослідження, визначення критичних точок росту та попередження або усунення останніх і розробки на цій основі механізмів подальшої розбудови суспільства, його окремих елементів.

У роботах дослідників, присвячених проблемам створення систем моніторингу в різних сферах суспільної діяльності, підкреслюється гостра необхідність обґрунтування систем моніторингу як самостійного наукового напрямку у якості основної функціональної підсистеми (у складі системи) управління економічними об’єктами [2, 3, 4, 5]. У науковому дослідженні В.К. Галіцина “Моделі та технології систем моніторингу в економіці” поставлені та вирішені фундаментальні проблеми, що оформили застосування систем моніторингу як самостійного наукового напрямку.

Загалом моніторинг може реалізовуватись на двох рівнях:

- на нижньому - як система інформації про стан і потенційні можливості об’єкта дослідження;
- на верхньому - як система управління, що передбачає доповнення нижнього рівня функціями регулювання стану об’єкта, забезпечення його певного необхідного стану [6].

Наявний досвід моніторингу фінансово-економічного розвитку налічує низку методик його проведення. Зокрема, це розробки вітчизняних інституцій (інститут регіональних досліджень Національної академії наук України, аналітичний центр «Інститут Реформ»), а також досвід проведення рейтингових оцінок у Російській Федерації (рейтингове агентство “Експерт”), Республіці Польща (Instytut Badan nad Gospodarka Rynkowa) та Казахстані (Kazkommerts Securities). Моніторинг фінансово-економічного розвитку регіонів здійснюється також Європейським банком реконструкції та розвитку (далі – ЄБРР) щодо вивчення економічного стану 26 держав з так званою перехідною економікою.

Виділення невирішених проблем. Поряд з безсумнівною важливістю проведення моніторингових досліджень слід зауважити, що на сьогодні при прийнятті управлінських рішень вкрай недостатньо використовуються показники соціально-економічного розвитку регіонів через відсутність прийнятної методології визначення комплексних оцінок (рейтингів, індикаторів) фінансово-економічного розвитку регіонів. Тому актуальність і важливість розробки та впровадження єдиних комплексних підходів щодо оцінки фінансово-економічного регіонального розвитку є очевидною та беззаперечною. Сучасні процеси регіонального розвитку об’єктивно свідчать про те, що вирішення складних управлінських завдань, в тому числі і в фінансово-банківській сфері, неможливе без комплексного дослідження регіонів і розробки оптимальних стратегій управління на середньострокову перспективу.

Постановка завдання. З огляду на вище викладене, метою даного дослідження є наукове обґрунтування методики фінансово-економічного моніторингу регіонального розвитку як засобу безперервного спостереження за макроекономічним та регіональним фінансово-економічним розвитком України, аналізу регіональних змін, розробка регіональних індикаторів (критеріїв оцінки) фінансово-економічного розвитку регіонів країни.

Результати. У загальному випадку система моніторингу, яка виконує функції інформаційного забезпечення управління економічним об'єктом, забезпечує інформацію для прийняття управлінських рішень (реалізації керуючих алгоритмів) і контролю успішності функціонування об'єкта [4]. Виходячи з цього, основними принципами побудови систем моніторингу фінансово-економічного розвитку регіонів є такі:

- спрямованість системи моніторингу на реалізацію національної та регіональної стратегії розвитку, що передбачає першочерговий контроль і управління головними (стратегічними) відхиленнями, тобто облік рейтингу обмеженого кола контрольованих індикативних параметрів;
- багатофункціональність моніторингу - спостереження та контроль здійснюється за багатьма показниками з урахуванням їх взаємозв'язку і взаємозалежності, тобто повинно передбачатися формування обмеженого кола взаємопов'язаних показників, так званих напрямків оцінювання, виокремлених, наприклад, за сферами економічної діяльності;
- орієнтація моніторингу на кількісні оцінки параметрів, що визначає однозначність висновків та управлінських дій, які формуються на його підставі;
- ретельний вибір контрольованих параметрів для запобігання надлишковим діям, що призводять до збільшення аналітично-управлінських витрат.

Враховуючи необхідність оптимізації обсягів та тривалості підготовчої та розрахунково-аналітичної роботи, вважаємо за доцільне в якості базової при формуванні власної методики фінансово-економічного моніторингу регіонально розвитку використовувати усталену методику визначення комплексної оцінки результатів соціально-економічного розвитку регіонів, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 4 лютого 2004 року №113 [7].

Основними принципами, на яких ґрунтується визначення комплексної оцінки є:

- цільова спрямованість (відповідність соціально-економічних процесів, що відбуваються в регіонах, цілям, завданням та пріоритетам Програми діяльності Кабінету Міністрів України);
- комплексність (аналізуються економічні, фінансові, виробничі, інноваційні та соціальні показники).

В основу розробки методики моніторингу фінансово-економічного розвитку регіонів покладено такі основні принципи:

- комплексність оцінки, що забезпечує врахування всіх найважливіших складових рівня фінансово-економічного розвитку регіонів України;
- системність оцінки, що передбачає врахування взаємозв'язків базових показників і використання впорядкованої структури часткових і інтегральної характеристик регіонального розвитку;
- забезпечення максимальної репрезентативності показників для оцінки різних аспектів фінансово-економічного розвитку регіонів;
- врахування достовірності вихідних даних при виборі базових показників регіонального розвитку;
- найбільш повна адаптація системи використовуваних індикаторів до можливостей існуючої статистичної звітності.

Запропонована методика дозволяє досить детально проаналізувати регіональні зміни. Доцільно зазначити, що інформаційне забезпечення моніторингу фінансово-економічного розвитку регіону передбачає використання в якості джерел інформації даних Державного комітету статистики, Державної податкової адміністрації, Міністерства фінансів, Міністерства праці та соціальної політики, Міністерства палива та енергетики тощо. При цьому організаційно-технічне забезпечення роботи щодо методики оцінки розвитку регіонів є юрисдикцією Мінекономіки.

Розглянемо більш детально показники, що формують базу проведення моніторингу фінансово-економічного розвитку регіонів в межах кожного з джерел, відповідальних за їх надання.

Державний комітет статистики України надає інформацію, що включає наступний перелік показників:

- темп зростання виробництва промислової продукції, робіт, послуг (далі продукції). Даний показник являє з себе відношення обсягу виробництва продукції у поточному періоді порівняно з попереднім і обраховується у відсотках;
- обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу, що вимірюється в гривнях. Реалізована продукція промисловості визначається як сума даних підприємств про вартість реалізованої готової промислової продукції, напівфабрикатів та виконаних робіт чи послуг промислового характеру за замовленнями зі сторони або непромислових підрозділів, що знаходяться на балансі промислового підприємства;
- темп зростання валової продукції сільського господарства вираховується у відсотках і розраховується як співвідношення валової продукції сільського господарства поточного періоду до попереднього. При цьому валова продукція сільського господарства являє з себе продукти рослинного і тваринного походження, отримані внаслідок вирощування сільськогосподарських культур і використання сільськогосподарських тварин, а також обсяг зміни незавершеного виробництва у рослинництві й обсяг вирощування багаторічних насаджень за рік та приріст худоби, одержаний в результаті її вирощування та відгодівлі;
- обсяг обороту роздрібної торгівлі на одну особу (з урахуванням товарообороту як юридичних, так і фізичних осіб) розраховується в грн.;
- обсяг реалізованих послуг на одну особу розраховується у вартісному виразі. Обсяг реалізованих послуг приймається у ринкових цінах, включаючи податок на додану вартість і являє з себе дохід підприємств від реалізації послуг, зазначених в їх документації і відповідно оформлених, що є підставою для розрахунків із споживачами. Обсяг реалізованих послуг розраховується за колом звітуючих підприємств - юридичних осіб та їх відокремлених структурних підрозділів з госпрозрахунковою та змішаною формами фінансування, що ідентифікуються за основним видом діяльності, як підприємства сфери послуг;
- темп зростання інвестицій в основний капітал являє з себе відношення обсягу інвестицій в основний капітал за поточний період до його обсягу в попередньому періоді і обраховується у відсотках. Інвестиції в основний капітал включають витрати на нове будівництво, реконструкцію, розширення та технічне переоснащення діючих підприємств усіх видів економічної діяльності, витрати на будівництво об'єктів житлово-цивільного призначення, витрати на придбання машин та обладнання без здійснення капітального будівництва. Розрахунок темпів зростання проводиться за даними обсягів інвестицій у порівняльних цінах;
- темп зростання обсягу робіт, виконаних за контрактами будівельного підряду є відношенням виконаних за контрактами будівельного підряду робіт у поточному періоді порівняно з попереднім та обраховується у відсотках. Обсяг робіт за контрактами будівельного підряду включає вартість без податку на додану вартість будівельних та монтажних робіт, виконаних під час нового будівництва, розширення, реконструкції, переобладнання, реставрації та ремонту будівель і споруд. Вартісні показники наводяться у фактичних та порівняльних цінах відповідних років;
- частка інноваційно-активних підприємств у загальній кількості підприємств являє з себе відношення кількості інноваційно-активних підприємств до загальної кількості підприємств і обраховується у відсотках;
- питома вага інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції являє з себе відношення кількості виробленої інноваційної продукції до загального обсягу промислової продукції;
- кількість зареєстрованих малих підприємств на 10 тисяч населення. При цьому в категорію малих підприємств включаються підприємства, що відповідають визначенню суб'єкта малого підприємництва за чинним законодавством;
- темп зростання реальної заробітної плати представляє з себе відношення реальної заробітної плати поточного періоду до її рівня в попередньому періоді і вимірюється у відсотках;
- темп зростання суми заборгованості з виплати заробітної плати за звітний період (з початку року) розраховується як відношення заборгованості з виплати заробітної плати станом на кінець аналізованого періоду до значення показника на початок року і обраховується у відсотках;
- частка штатних працівників, яким своєчасно не виплачено заробітну плату розраховується у

відсотках і являє з себе відносний показник структури, що обраховується як відношення кількості штатних працівників, перед якими підприємства мають заборгованість з виплати заробітної плати до загальної чисельності штатних працівників;

- темп зростання боргу за житлово-комунальні послуги з початку являє з себе відношення розміру заборгованості за житлово-комунальні послуги на кінець звітного періоду до їх розміру на початок періоду і обраховується у відсотках;

- рівень зайнятості населення у віці 15-70 років визначається як відношення кількості зайнятого населення у віці 15-70 років до всього населення зазначеного віку або населення за відповідною віковою групою, за статтю чи регіоном і вимірюється у відсотках;

- індекс споживчих цін на продовольчі товари (до початку року) вимірюється у відсотках і є показником зміни загального рівня цін і тарифів на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання;

- кількість померлих дітей віком до 1 року на 1000 народжених є показником дитячої смертності і являє собою відношення кількості померлих дітей у віці до 1 року до кількості народжених живими. Розрахунки проводяться у проміле;

- темп зростання кількості зареєстрованих злочинів розраховується у відсотках і являє з себе відношення кількості злочинів скоєних у поточному періоді до їх кількості у попередньому періоді;

- кількість зареєстрованих злочинів на 1000 осіб, інакше коефіцієнт злочинності являє з себе відношення кількості зареєстрованих злочинів в розрахунку на 1000 осіб населення і вимірюється у проміле та є показником інтенсивності злочинності;

- коефіцієнт покриття експорту імпортом за своєю суттю є відносним показником інтенсивності, що відображає питому вагу експорту, яка доводиться на 100 відсотків імпорту;

- темп зростання втрат збиткових підприємств від звичайної діяльності до оподаткування є відношенням рівня втрат збиткових підприємств від звичайної діяльності до оподаткування у поточному періоді до їх рівня у попередньому періоді і вираховується у відсотках. Втрати збиткових підприємств оцінюють їх фінансовий результат від звичайної діяльності, що згідно положень бухгалтерського обліку включають збитки від операційної діяльності, фінансові та інші збитки;

- темп зростання прибутку прибуткових підприємств від звичайної діяльності до оподаткування вираховується у відсотках і є відношенням фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування у поточному періоді порівняно з попереднім;

- питома вага прибуткових підприємств у загальній кількості підприємств розраховується як відношення кількості прибуткових підприємств до їх загальної кількості і вимірюється у відсотках (формула 2).

Проведення комплексної оцінки фінансово-економічного розвитку регіону передбачає використання інформації Міністерства фінансів України. Зокрема даних про:

- темп зростання доходів місцевих бюджетів (без трансфертів), що обраховується у відсотках і являє з себе відношення рівня доходів місцевих бюджетів у поточному періоді до їх значення у попередньому періоді. Місцеві бюджети включають бюджети автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування – бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань;

- обсяг доходів місцевих бюджетів на душу населення (без трансфертів), що вимірюється у вартісних одиницях виміру. Доходи місцевих бюджетів формуються на основі податкових, неподаткових та інших надходжень на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України.

Державна податкова адміністрація України є джерелом інформації щодо:

- темпу зростання обсягу надходжень податків і платежів до зведеного бюджету, обрахованого як відношення обсягів податкових надходжень у поточному періоді до обсягів надходжень податків і платежів до зведеного бюджету за попередній період;

- темпу зміни співвідношення податкового боргу до податкових надходжень за звітний період до

зведеного бюджету. При цьому податковий борг є сумою заборгованості по сплаті податків та податкових платежів за певний період, податкові надходження є сумою сплачених податків та податкових платежів платниками податку за визначений період. Чим меншим є темпи зміни співвідношення, тим кращою є організація роботи в регіоні щодо справляння податків та податкових платежів і тим вищим є рівень податкової дисципліни.

Інформація для проведення моніторингу фінансово-економічного розвитку регіону, що надається Міністерством праці та соціальної політики включає показник:

- темп зростання співвідношення між заробітною платою та фактичною величиною прожиткового мінімуму, що розраховується у відсотках. При цьому при розрахунку співвідношення заробітної плати до фактичної величини прожиткового мінімуму останній виступає вартісною величиною достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних та культурних потреб особистості.

Проведення комплексної оцінки фінансово-економічного розвитку регіону ґрунтується на визначенні рейтингу конкретного регіону за кожним з зазначених показників. З цією метою приймаються підсумкові відхилення показників викладеного вище переліку за окремими регіонами від їх найкращих значень в інших регіонах, тобто визначається сума рейтингів конкретного регіону за кожним з показників. При цьому в розрахунках використовується наступна формула:

$$R_j = \sum_{i=1}^n \frac{X_{\max} - X_{ij}}{X_{\max} - X_{\min}} + \sum_{i=1}^n \frac{X_{ij} - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (1)$$

де X_{ij} - значення i -го показника j -го регіону (i = від 1 до n);

X_{\max} , максимальне значення показника;

X_{\min} – мінімальне значення показника.

Перша частина формули 1 використовується для оцінки показників, зростання яких має позитивне значення, тобто приріст, друга частина - для оцінки показників, у зміні яких має місце негативний ефект.

За отриманими значеннями рейтингів конкретних регіонів визначається середнє арифметичне суми рейтингів конкретного регіону за кожним з показників за формулою:

$$\bar{R} = \frac{R_j}{n} \quad (2)$$

де R_j - сума рейтингів конкретного регіону за кожним показником;

n - кількість показників, за якими проводився розрахунок.

Визначення середньої величини рейтингів дає змогу з'ясувати місце кожного регіону у загальному рейтингу. Найкращим слід вважати той регіон, у якого середнє арифметичне рейтингів має найнижче значення.

Отже, проведення комплексної оцінки здійснюється у декілька етапів. Перший з них передбачає акумулювання інформації з різних джерел, необхідної для визначення суми рейтингів кожного конкретного регіону. На другому етапі здійснюється безпосереднє визначення суми рейтингів за кожним показником в регіональному розрізі. Третій етап передбачає визначення середнього арифметичного рейтингів за для формулювання обґрунтованих висновків про стан фінансово-економічного розвитку відповідного регіону.

При проведенні щоквартальних розрахунків показники темпу зростання розраховуються у відсотках до відповідного періоду попереднього року, показники структури та показники, приведені в розрахунку на одну особу - за відповідний період. У разі неможливості отримання статистичних даних за звітний період можуть

використовуватися останні наявні статистичні або оперативні дані.

Одночасно з розрахунками в розрізі регіонів здійснюються відповідні розрахунки по Україні в цілому. Отримані результати є характеристикою середнього рівня розвитку регіонів.

Висновки. Таким чином, система моніторингу фінансово-економічного розвитку регіонів Національним банком України має являти собою гнучкий механізм здійснення постійного спостереження за найважливішими поточними результатами функціонування регіональної соціально-економічної системи в умовах зміни зовнішнього та внутрішнього середовища. Запропонована методика дає змогу щокварталу проводити комплексну оцінку фінансово-економічного розвитку регіону з виведенням значень наростаючим підсумком, що дозволяє характеризувати зміни в окремих регіонах в сторону покращення чи погіршення та формулювати відповідні рекомендації, що супроводжуються аналізом факторів, котрі викликали зміни за відповідний період.

Література:

1. Чубукова О.Ю. Моніторинг науково-технічної діяльності // Формування ринкових відносин в Україні. – 2000. - №9. – С. 56 – 58.
2. Галіцин В.К. Системи моніторингу.- К.: КНЕУ, 2000.- 231 с.
3. Галіцин В.К. Моделі та технології систем моніторингу в економіці. Докторська дисертація.- К.: КНЕУ, 2001.- 389 с.
4. Устенко С.В. Використання моніторингу і контролінгу при реалізації рейтингового управління економічним об'єктом // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. - №11. – С. 101 – 106.
5. Шулькова Н.Н. Банковский мониторинг и направления его проведения // Банковские услуги. – 2003. - №5. – С. 35 – 38.
6. Басюк Т.П. Система моніторингу як складова інвестиційного контролінгу // Економіка. Фінанси. Право. – 2004. - №2. – С. 7 – 11.
7. Методика визначення комплексної оцінки результатів соціально-економічного розвитку регіонів. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 лютого 2004 р. №113.

АНОТАЦІЯ

Методика моніторингу фінансово-економічного розвитку регіону. Дутченко О.М., Волик І.М., Боярко І.М., Рубан О.В.

У статті викладено методику моніторингу фінансово-економічного розвитку регіонів, практичне застосування якої забезпечить врахування регіональних процесів в управлінні розвитком банківської системи країни.

АННОТАЦИЯ

Методика мониторинга финансово-экономического развития региона. Дутченко О.Н., Волик И.Н., Боярко И.Н., Рубан Е.В.

В статье изложена методика мониторинга финансово-экономического развития регионов, практическое применение которой обеспечит учет региональных процессов в управлении развитием банковской системы страны.

ANNOTATION

Method of financial-economical regional development monitoring. Dutchenko O.N., Volik I.N., Boyarko I.N., Ruban E.V.

The method of monitoring of financially economic development of regions is expounded in the article, practical application of which will be provided by the account of regional processes in a management development of the banking system of country.

Дутченко О.М. Методика моніторингу фінансово-економічного розвитку регіону / О.М. Дутченко, І.М. Волик., І.М. Боярко, О.В. Рубан // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія Економіка та менеджмент. – 2010. - № 9/1 (43). - С. 90-96.